

GIBBONS SYN PÅ FORHOLDET MELLEM ROM OG DE KRISTNE

Af Erik Christiansen

Det hævdes ofte, at Gibbon angav kristendommen som *årsagen* til (skyldig i?) Romerrigets fald.¹ Dette er for mig nærmest blevet standardeksemplet på, hvordan en urigtig påstand går igen og igen fra bog til bog, fordi ingen gør sig den ulejlighed at læse, hvad der står i originalteksten.

Gibbons syn på *Decline and Fall of the Roman Empire*,² som hans berømte bog hedder, er langt mere nuanceret og langt mere interessant. Som den første vendte han spørgsmålet om ved helt rigtigt at sige: »instead of inquiring *why* the Roman Empire was destroyed, we should rather be surprised that it had subsisted so long«. ³ The

decline of Rome was the natural and inevitable effect of immoderate greatness ... and as soon as time or accident had removed the artificial supports, the stupendous fabric yielded to the pressure of its own weight.⁴

Til denne hovedforklaring tilføjer han så nogle medvirkende eller udløsende faktorer: Det tiltagende despoti, skattetrykket og anvendelsen af professionelle soldater i stedet for værnepligtige borgere. Den endelige katastrofe i Vest blev udløst af barbarernes indfald, delingen af riget og »the introduction or at least the abuse of Christianity«. ⁵

Det følgende vil i hovedsagen være en præsentation⁶ af, hvad Gibbon *faktisk* skrev om kristendommen fra dens oprindelse til sejr⁷ og om kristenforfølgelserne,⁸ de to kapitler, der har vakt mest furore. Men først lidt om manden og hans værk.⁹

Edward Gibbon blev født i 1737. Selv svagelig fra fødslen af mistede han sine søskende som børn og sin mor, da han var 10 år gammel, hvorefter han blev betroet i en tantes varetægt. I 1752 blev han sendt til Oxford for at studere, og han har i sine erindringer givet en berømt skildring af de forfærdelige forhold, der herskede for studenterne. Opholdet blev kortvarigt; for da han konverterede til den katolske tro, blev han af

Gibbons syn på forholdet mellem Rom og de kristne

sin fader landsforvist til Lausanne, hvor han blev indlojeret hos en calvinistisk præst, Daniel Pavillard. Under dennes tugtelse vendte han allerede året efter tilbage til den protestantiske tro. Først i 1758 fik han lov til at komme hjem til England. Nu fulgte litterære studier, militstjeneste, den traditionelle dannelsesrejse til Italien, faderens død, sæde i Parlamentet og nyt - tiårigt - ophold i Lausanne. Han døde i 1794.

Arbejdet med *Decline and Fall* blev påbegyndt i 1768 og kom til at vare 20 år. Første bind udkom i London i 1776 og sidste, sjette, bind i 1788. Værket, der spænder fra 2. århundrede e.v.t. («antoninernes lykkelige tidsalder») til Konstantinopels fald i 1453, blev overordentlig vel modtaget af publikum og stort set også af anmelderne, og det har holdt sin popularitet længe trods mange kritiske og forargede røster imod dets skildring af kristendommen og kristenforfølgelserne.

Kristendommen fra oprindelse til sejr

Til spørgsmålet om, hvorfor kristendommen sejrede, er der ifølge Gibbon et indlysende og tilstrækkeligt svar: »that it was owing to the convincing evidence of the doctrine itself, and to the ruling providence of its great Author«. ¹⁰ Men til denne »first cause« følger han fem »secondary causes«: 1) de kristnes brændende, ja intolerante iver, 2) læren om et liv efter dette, 3) miraklerne, 4) de kristnes moral, 5) kirkens organisation og disciplin. Som i hele spørgsmålet om Romerrigetets fald opererer han således også her med en hovedårsag og nogle udløsende faktorer, og efter at have konstateret den første går han over til mere detaljeret at behandle »the secondary causes«.

Han indleder det første punkt ved at erindre om, at antikken var en pluralistisk verden, hvor man villigt accepterede hinandens overtro. ¹¹ Jøderne var undtagelsen herfra, og kristendommen udsprang netop af jødedommen. Men for de kristne kom hertil, at de hedenske guder var »dæmonerne«, dvs. de frafaldne engle, som med alle midler søgte at lokke menneskene væk fra Herrens vej. Ikke alene måtte de kristne derfor selv med iver og rædsel tage afstand fra disse dæmoners virke, men også vriste deres medmennesker ud af disse farlige favntag. Her er Gibbon den første, der gør opmærksom på, at religiøse ritualer i den grad gennemsyrede den antikke verden i alle offentlige og private handlinger, at

de kristne ikke kunne undgå ideligt at blive konfronteret med dem.

Hvad det næste punkt angår, er Gibbon af den opfattelse, at de antikke filosoffer kun havde givet uklare svar på spørgsmålet om sjælens uuddelighed. Heroverfor stod de tidlige kristnes forventninger om, at dommedag var så nær, at de selv ville opleve den, mens de gik på denne jord, hvorfor det gjaldt om at få omvendt deres medmennesker for disses egen skyld, inden det blev for sent, inden deres sjæle blev dømt til den evige fortabelse! Og de understregede deres ihærdige omvendelsesforsøg ved at udmale de frygtelige og evige pinsler, der ellers ventede!

Hertil kom, for det tredje, at de kristnes mirakler blev troet. Det var en udbredt opfattelse i antikken, at mennesker med særlige evner *kunne* uddrive dæmoner, helbrede de syge og kalde de døde tilbage til livet. »The lame walked, the blind saw, the sick were healed, the dead were raised, demons were expelled, and the laws of Nature were frequently suspended for the benefit of the church«. ¹² At de kristne kunne gøre det, vidnede om sandheden i deres budskab om en almægtig gud.

Men også ellers vakte de kristne opmærksomhed. Deres strenge moral, deres afstandtagen fra denne verdens fornøjelser og pligter, deres uvilje imod at tale eller skrive om andet end sjælens frelse skabte beundring, men også modvilje - og da navnlig i en for Romerriget så vanskelig tid: Hvorfor ville de ikke bidrage til rigets forsvar? Og hvordan skulle det dog gå, hvis for mange nægtede deres fysiske medvirken hertil?

Netop heraf udsprang den sidste faktor. Omverdenens fjendtlighed skabte behovet for at sikre menigheden, dens ære og dens udvidelse, altså hele grundlaget for den kristne organisation og disciplin. Ikke uden malice følger Gibbon til, at personlige magtstræb og de kristnes indbyrdes trosstridigheder øgede iveren i den enkelte menighed og den enkelte sekt for at skaffe sig proselytter.

Alt i alt konkluderer Gibbon, at de gamle religioner havde mistet deres tiltrækning og mening. Nærmest foregribende Lenins »opium for folket« skriver han: »So urgent on the vulgar is the necessity of believing that the fall of any system of mythology will most probably be succeeded by the introduction of some other mode of superstition«. ¹³ Kristendommen kunne udfylde det tomrum, der således var opstået. Ganske vist opgav de kristne deres oprindelige fællesskab om materielle goder - hvil-

Gibbons syn på forholdet mellem Rom og de kristne

ket Gibbon nu ikke bebrejder dem; men de kristne menigheder gav trøst og social sikkerhed i denne verden, gav en sikker tro til en verden af skeptikere og gav løfte om evigt liv parret med trussel om evig forbandelse.

Menighedernes strenge disciplin gav dem fasthed, og Romerrigets eksistens, navnlig dets indre forbindelsesveje, gav missionen muligheder, og dog må man snarere undre sig over, »that its success was not still more rapid and still more universal«. ¹⁴ Gibbon anslår, at de kristne på Konstantins tid højst udgjorde en femtedel af befolkningen. Dette er givetvis for højt sat; men vigtigere er hans konstatering af, at de synede af mere.

Kristenforfølgelserne

I det følgende kapitel stiller Gibbon spørgsmålet, hvorfor da denne rene og velgørende religion blev forfulgt i en verden, der var præget af religiøs pluralisme og tolerance. Hans svar falder prompte: De var selv ude om det!

Han indleder her med at henvise til, at også jøderne ofte var udsat for forfølgelser, men at de romerske myndigheder - når vi ser bort fra jødiske oprør - generelt udviste tolerance over for jøderne, fordi de udgjorde en nation, hvis religion var bestemt af de fædrene traditioner. Det var netop de hævdvundne traditioner og religiøse ritualer, de kristne viste så tydeligt afsky for, hvorved de satte sig selv uden for samfundet. Den almindelige befolkning opfattede dem som ateister og kunne ikke forstå deres tro:

But they were astonished that the Christians should abandon the temples of those ancient heroes who, in the infancy of the world, had invented arts, instituted laws, and vanquished the tyrants and monsters who infested the earth; in order to choose for the exclusive object of their religious worship an obscure teacher, who, in a recent age, and among a barbarous people, had fallen a sacrifice either to the malice of his own countrymen, or to the jealousy of the Roman government. ¹⁵

De kristnes lukkede menigheder, deres frelste åsyn og ofte provokerende optræden vakte modvilje og skabte rygter om, at de begik barnemord, incest mv. Og tilføjer Gibbon, igen ikke uden malice, dette blev yderli-

gere næret af de kristne sekters indbyrdes stridigheder med deraf følgende rasende beskyldninger imod hinanden!

Det var altså den øvrige befolkning, der reagerede imod de kristne. Hvad de romerske myndigheder angår, præciserer Gibbon fire forhold: 1) Der gik lang tid, førend de overhovedet begyndte at skænke denne nye sekt nogen opmærksomhed. 2) I betragtning af de alvorlige anklager, der blev rejst imod de kristne, gik myndighederne frem med enestående forsigtighed og tøven. 3) De var moderate i tilfælde af straf. 4) Kirken havde mange perioder med fred og ro. Disse fire punkter uddybes i det følgende.

For det første punkts vedkommende fremhæver Gibbon, at det var stridighederne imellem jøderne og de kristne, der gjorde det klart for romerne, at de kristne ikke blot var en ny jødisk sekt. Han fremhæver også, at Neros henrettelse af de kristne ikke var startskuddet til omfattende kristenforfølgelser over hele riget, men var et isoleret fænomen. Ej heller Flavius Clemens affæren under Domitian kan med rimelighed betegnes som nogen større forfølgelse af de kristne.

Det andet punkt er i hovedsagen en analyse af Plinius' berømte brev til Trajan (X, 96) og Trajans svar (X, 97). Gibbon slår fast, at denne brevveksling klart viser, at der på Plinius' tid ikke fandtes nogen lov eller senatsbeslutning imod de kristne, endvidere at det ikke var de romerske myndigheder, der opsporede de kristne, men andre, der angav dem. Når den brede befolkning deltog i de offentlige festligheder,

they recollected that the Christians alone abhorred the gods of mankind, and by their absence and melancholy on those solemn festivals, seemed to insult, or to lament the public felicity.¹⁶

Når ulykker ramte en by, har vi Tertullians ord for, at råbet lød: De kristne for løverne!¹⁷ Og, føjer Gibbon til, man må virkelig beundre den omhu, hvormed Plinius afprøvede de alvorlige anklager.

Pliniusbrevet danner også udgangspunkt for det tredje forhold, spørgsmålet om straf: Hvad der irriterede de romerske myndigheder var ikke så meget de kristnes eventuelle forbrydelser som deres forbyderiske stædighed, når de ikke ville modtage Plinius' tilbud om at blive frikendt ved blot at kaste røgelse på alteret, og derfor skulle de straffes.

Gibbons syn på forholdet mellem Rom og de kristne

Men de mange martyrbetretninger om tortur og pinsler er produktet dels af senere munkes fantasi, dels af kristne forfattere i 4.-5. århundrede, der tilskrev de romerske myndigheder det samme uforsonlige had, som de selv nærede til deres samtids kættere. Det faktiske antal martyrer var ringe og omfattede primært to grupper: kirkens ledere og slaver. Dog var der mange kristne, der - til de romerske myndigheders fortvivlelse - søgte eller direkte fremprovokerede martyriet for derved at vinde uødelig ære, men også mange, der fejlt afsvor deres tro.

Når Decius iværksatte de store kristenforfølgelser,

it is more reasonable to believe that, in the prosecution of his general design to restore the purity of Roman manners, he was desirous of delivering the empire from what he condemned as a recent and criminal superstition.¹⁸

Snart efter fik kirken imidlertid en periode på næsten 40 års fred, hvilket var mere farligt for den, for det første fordi den blev præget af voldsomme magtkampe blandt kirkens mænd (ført med absolut ukristelige midler!), for det andet fordi de kristnes antal stærkt blev øget og - notabene! - dermed også omverdenens modvilje imod dem.

Blandt martyrlegenderne findes en beretning om centurionen Marcellus, der på en offentlig festdag smed sit bælte, sine våben og sine insignier med det høje råb, at han kun ville adlyde Jesus Kristus den evige konge og aldrig mere ville tjene en afgudsdyrkende kejser. For Gibbon vidner denne og lignende episoder om de motiver, der lå bag Galerius' og dermed Diocletians forfølgelser af de kristne: Kristendommen var en fare for den militære disciplin og dermed rigets sikkerhed. Og dog anslår Gibbon antallet, der led døden for deres tro under disse - de mest omfattende - kristenforfølgelser, til højst at have udgjort totusind; om end der var langt flere, der gerne ville - tilføjer han nærmest satanisk.

Konklusionen på dette bliver da, at de romerske kristenforfølgelser ingenting var imod de grusomheder, de senere kristne har forvoldt i Guds navn imod anderledes troende. Således citeres Hugo Grotius for, at 100.000 hollændere blev henrettet for deres tro under Karl V. Også selv hvis Grotius overdriver, er dette for Gibbon et vigtigt perspektiv at se sagen under.

Reaktionen på Gibbon

Reaktionen meldte sig straks. Det formeligt vrimlede med modskrifter og vrede artikler både på engelsk og på andre sprog, efterhånden som værket blev oversat til dem, og i 1783 kom det på den pavelige indeks over forbudte bøger, hvorfra det aldrig er blevet fjernet, så vidt jeg ved. Gibbon selv forholdt sig tavs. Men i 1778 offentliggjorde en ung BA fra Oxford, en Mr. Davis, et skrift på 284 oktavsider med titlen *An Examination of the fifteenth and sixteenth chapters of Mr. Gibbon's history of the Decline and Fall of the Roman Empire In which his view of the PROGRESS of the CHRISTIAN RELIGION is shewn to be founded on the MISREPRESENTATION of the AUTHORS he cites AND Numerous instances of his Inaccuracy and Plagiarism are produced.*

Det blev Gibbon for meget, og året efter udsendte han *A Vindication of some Passages in the Fifteenth and Sixteenth Chapters of the History of the Decline and Fall of the Roman Empire.*¹⁹ Han indleder her med at fortælle, at han udmærket kendte den kritik, der var blevet fremført indtil nu, men havde valgt at forholde sig tavs, fordi det ikke ville være nogen nytte til, at han svarede, men blot ville tage kostbar tid fra at færdiggøre værket.

Som allerede titlen viser, var Davis' bog imidlertid et forsøg på at dokumentere, at *Decline and Fall* var fyldt med misfortolkninger, unøjagtigheder og plagiat, og var dette rigtigt, »(it) would materially affect my credit as an historian, my reputation as a scholar, and even my honour and veracity of a gentleman«, skriver Gibbon fortørnet²⁰ og kommer et andet sted ikke uden selvfølelse med følgende udråb:

I cannot profess myself very desirous of Mr. Davis's acquaintance; but if he will take the trouble of calling at my house any afternoon when I am *not* at home, my servant shall shew him my library, which he will find tolerably well furnished with the useful authors, ancient as well as modern, ecclesiastical as well as profane, who have *directly* supplied me with the materials of my History.²¹

De fleste af siderne anvender Gibbon på at tilbagevise Davis punkt for punkt, og tilbagevisningen er så meget mere overbevisende, fordi der er et par enkelte steder, hvor han vedgår, at der faktisk har indsneget sig fejl. Samtidig benytter han lejligheden til at tage diskussionen op med

Gibbons syn på forholdet mellem Rom og de kristne

andre kritikere. Centralt står ovennævnte Marcellus-episode, hvor Gibbon nu slår fast, at dette ikke var et spørgsmål om centurionens tro, men at en hvilkensomhelst europæisk krigsret ville have dømt ham for mytteri og desertering.²²

Der kan ikke være tvivl om, at Gibbon »vandt sin sag«. Ikke desto mindre blev næsten alle senere udgaver af *Decline and Fall* forsynet med indledninger og noter, hvor udgiverne advarende fortalte læserne, at her tager Gibbon fejl, og her må man betænke, osv., osv.

Vi må huske, hvad det var, Gibbon gik imod, nemlig hele den kristne tradition siden Euseb og Orosius om, at de uskyldige kristne fra begyndelsen af havde været udsat for de voldsomste forfølgelser, som var et led i Guds plan og først kunne få en ende, når forfølgerne selv var blevet omvendt.²³

I sit opgør med denne tradition var Gibbon ikke på helt bar bund. Allerede de religiøse stridigheder under reformation og modreformation havde luget godt ud i mange af de myter, der var blevet dannet, således om de titusind kristne soldaters korsfæstelse på Araratbjerget efter Trajans eller Hadrians ordre. Her, som andre steder, kunne Gibbon henvise til bl.a. franskmænden Tillemont, hvis kristne (romersk-katolske) overbevisning ingen ville kunne drage i tvivl.²⁴

Flere af Oplysningstidens repræsentanter havde været meget kritiske over for kristendommen, mest af alt Voltaire, som Gibbon dog ikke synes at have været særligt influeret af. Men under sit ophold i Lausanne og senere under sin dannelsesrejse havde Gibbon mødt mange af tidens tænkere, og han delte rationalismens opfattelse af, at historien var bestemt af menneskets handlinger, ikke af Guds plan.²⁵ Eller som han selv skriver:

Accustomed long since to observe and to respect the invariable order of Nature, our reason, or at least our imagination, is not sufficiently prepared to sustain the visible action of the Deity.²⁶

Hertil kom den religiøse debat i samtidens England.²⁷ I sin bog fra 1749, *Free Inquiry*, havde Conyer Middleton diskuteret miraklernes eksistens og på det nærmeste draget den konklusion, at de aldrig havde fundet sted; Gibbon refererer udtrykkeligt hertil.²⁸ William Law havde

plæderet for en mere inderlig kristendom, og samme Law havde været lærer for Gibbons far og en nær bekendt af Gibbons stærkt religiøse tante.

Men Gibbon havde givet denne debat en skarpere drejning, end den almindelige opinion kunne akceptere (hvor meget end man i øvrigt læste hans bog med begejstring!), og i sine posthumt udgivne erindringer skriver han selv undskyldende:

1779 February 3. - Had I believed that the majority of English readers were so fondly attached even to the name and shadow of Christianity; had I foreseen that the pious, the timid and the prudent would feel or affect to feel with such exquisite sensibility; I might, perhaps have softened the two invidious chapters, which would create many enemies, and conciliate few friends.²⁹

Der er ingen grund til denne undskyldning. Gibbon havde fat i noget fundamentalt, når han kritisk tager afstand fra, at Euseb kun medtager, hvad der kunne tjene til kirkens ære, og udelader, hvad der kunne bringe den i vanære,³⁰ eller når han spørger, hvorledes Tertullian 160 år efter Tiberius' død kunne vide, at denne havde næret ønske om at optage Kristus blandt de romerske guder, al den stund der intet spor er heraf i de øvrige kilder.³¹

Det er således urigtigt, når mange senere historikere har kritiseret Gibbon for manglende kildekritik. Det er derimod rigtigt nok, at han ikke gennemførte den systematisk, hvilket f.eks. viser sig ved, at han uden videre refererer *Historia Augusta* for, at Severus Alexander bl.a. havde en statue af Kristus stående i sit private kapel.³²

Afgørende er, at han vender de kristne apologeter om og anvender dem imod deres hensigt, nemlig som kilde til, hvad den ikke-kristne omverden mente om de kristne. Det er historisk metode på et meget højt niveau!

Afgørende er også, at han - mig bekendt som den første i nyere tid - får præciseret, at hovedforskellen og hovedmodsætningen imellem de oprindelige antikke religioner og kristendommen går på kult og ritualer contra tro og overbevisning: »the Pagan worship was a matter, not of opinion, but of custom«. ³³

Man har ofte drøftet de personlige tildragelser, der kunne ligge bag

Gibbons syn på forholdet mellem Rom og de kristne

Gibbons beskrivelse af den tidlige kristendom og af kristenforfølgelserne: Det svagelige barn med de mange dødsfald omkring sig, den strengt religiøse tante og William Laws kristendom, den unge students konvertering til den katolske tro og tilbagevenden til den protestantiske under Pavillards tugtelse. Det er der givetvis noget om. Jeg kan i al fald se den calvinistiske præst for mig, når Gibbon udmaler, hvordan det føltes for en tidlig kristen at blive udstødt af kirken:

The ties both of religious and of private friendship were dissolved: he found himself a profane object of abhorrence to the persons whom he most esteemed, or by whom he has been most tenderly beloved; and as far as an expulsion from a respectable society could imprint on his character a mark of disgrace, he was shunned or suspected by the generality of mankind.³⁴

Hvordan Gibbons senere personlige forhold var til kristendommen, kan vi ikke afgøre. Han tog aldrig direkte afstand fra den, hvilket i øvrigt også var strafbart i datidens England. Men bortset fra denne konstatering forekommer det rimeligst med Per Fuglum³⁵ at konkludere, at Gibbon var blevet indifferent over for religiøse følelser.

Det gav fremstillingen en ensidighed, fordi det afskar Gibbon fra at forstå de følelser, mange kristne forbinder med deres tro og det kristne budskab. Det skal jeg ikke gøre mig nærmere klog på, derimod fremhæve den distance, der gjorde det muligt for ham at se, forstå og beskrive, hvordan den ikke-kristne omverden og de romerske myndigheder så på sagen. Og det er en vigtig, men tidligere ofte overset side af denne del af antikkens historie. Trods mere end 200 år på bagen er Gibbons fremstilling derfor bedre i takt med den nuværende forskningsdebat herom end meget af det, der i mellemtiden er blevet skrevet om emnet.³⁶

Gibbon havde ikke noget imod kristendommen som sådan. Hvad han i de følgende kapitler vedvarende kritiserer kristendommen for, er den intolerance, den fanatisme og det hykleri, der fulgte med kristendommens sejr som en konstant trussel imod den frie tanke. Det ligger latent i enhver monoteistisk religion - ikke kun kristendommen - og er desværre fortsat en yderst aktuell advarsel!

Noter

1. Se således Hermann Bengtson, *Grundriss der römischen Geschichte*, München 1967, 4.
2. Her og i det følgende citeret efter *Gibbon's Decline and Fall of the Roman Empire* I-VI, Everyman's Library 1910, repr. London 1966.
3. *Decline and Fall of the Roman Empire* IV, 105.
4. Ibidem.
5. Op.cit., 106.
6. Og dermed en skriftlig udgave af det foredrag, jeg holdt på seminaret »Rom, jøder og kristne« i Center for Antikstudier, Aarhus Universitet den 30. marts 1990.
7. Kapitel XV = *Decline and Fall of the Roman Empire* I, 430-500.
8. Kapitel XVI = *Decline and Fall of the Roman Empire* II, 1-69.
9. For yderligere oplysninger og litteratur henviser jeg til Erik Christiansen, »Edward Gibbon og hans Decline and Fall of the Roman Empire«, *Imperium Romanum - idé, ideal, realitet* (forventes at udkomme i 1991).
10. *Decline and Fall of the Roman Empire* I, 431.
11. »Superstition« er det ord, han udtrykkeligt anvender her som andre steder.
12. *Decline and Fall of the Roman Empire* I, 499.
13. Op.cit., 485-486.
14. Op.cit., 486.
15. *Decline and Fall of the Roman Empire* II, 7.
16. Op.cit., 24-25.
17. Tertullian, *Apologeticum* 40, 2.
18. *Decline and Fall of the Roman Empire* II, 43.
19. Her gengivet efter *The English Essays of Edward Gibbon*, ed. Patricia B. Craddock, Oxford 1972, 229-313.
20. *Vindication*, 234.
21. Op.cit., 281.
22. Op.cit., 296.
23. Se Arne Søby Christensen, *Kristenforfølgelserne i Rom indtil år 250. En forskningsdiskussion*, København 1977, 9-19.
24. Se således *Vindication*, 297.
25. Søby Christensen, op.cit., 20.
26. *Decline and Fall of the Roman Empire* I, 461.
27. Se bl.a. Roy Porter, *Edward Gibbon: Making History*, London 1988, 43-44.
28. *Decline and Fall of the Roman Empire* I, 459, note 4.
29. Edward Gibbon, *Memoirs of My Life*, edited from the manuscripts by Georges A. Bonnard, London 1966, 159.
30. *Decline and Fall of the Roman Empire* II, 65.
31. Op.cit., 39.

Gibbons syn på forholdet mellem Rom og de kristne

32. Op.cit., 42.
33. *Vindication*, 285.
34. *Decline and Fall of the Roman Empire* I, 481.
35. Per Fuglum, *Edward Gibbon. His view of life and conception of history*, Oslo 1953, 110-128.
36. Som dokumentation herfor kan jeg kort anføre Werner Portmann, »Zu den Motiven der Diokletianischen Christenverfolgung«, *Historia XXXIX*, 1990, 212-248 og i øvrigt nævne, at min egen fremstilling af emnet i *Romersk historie. Fra by til verdensrige og fra verdensrige til by*, Århus 1989, 131-134 blev skrevet, før jeg havde læst Gibbons to kapitler.

Summary

»Gibbon's view on Rome and the Christians« - Edward Gibbon is often quoted for stating Christianity as the main cause for the fall of the Roman Empire, although a proper reading of his book proves that Christianity - or rather »the abuse of Christianity« - to him is only one of several »secondary« causes. In the main this article is a presentation of Gibbon's view on early Christianity and the persecutions of the Christians (chapters XV-XVI). I conclude by saying that Gibbon had a distance to Christianity which enabled him to see how and why the non-Christian surroundings and the Roman authorities reacted as they did, an often overlooked but very important point of view, which actually makes Decline and Fall of the Roman Empire - in spite of its age - much more in conformance with present scholarly debate on the question than many contributions published in between.

Erik Christiansen
Docent, dr. phil.
Historisk Institut
Aarhus Universitet